

ÚJ KÖNYVEK

Az Európai Unió elmélyítésének kulcskérdései*

Ismertetés és reflexiók

Halmai Péter: Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája

(Akadémiai Kiadó, 2020, Budapest, 538 oldal)

című könyvére

KÖRÖSI ISTVÁN

Halmai Péter könyvében az európai integráció elméleti, gazdaságstratégiai és gazdaságpolitikai szempontjait összekapcsolva tárgyalja. A gazdasági és monetáris unió gazdaságtanának új, átfogó elemzését nyújtja. Rámutat, hogy az európai integráció a regionális gazdasági együttműködés mély és széles formája. Feltárja és bizonyítja, hogy a mélység az európai integrációban döntő jelentőségű. Újdonság az elmélyítés fő jellemzőinek elemzése, a mélyintegrációt megalapozó gazdasági mechanizmusok, meghatározó tényezők és az intézményrendszer komplex bemutatása.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F15, F36.

Kulcsszavak: integrációelmélet, Európai Unió, Gazdasági és Monetáris Unió, EU elmélyítése, konvergencia, reziliencia

* A kézirat első változata 2021. február 17-én érkezett szerkesztőségünkbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.3-4.90>

Kőrösi István, ny. tudományos főmunkatárs, KRTK Világ gazdasági Intézet, ny. egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, JÁK, Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézet. E-mail: drikorosi@gmail.com

Abstract

Key issues for deepening the European Union

Description and reflections on the book

**Péter Halmai: Deep integration. Economics of Economic and Monetary Union
(Akadémiai Kiadó, 2020, Budapest, 538 pages, in Hungarian)**

ISTVÁN KÖRÖSI

In his book, Péter Halmai discusses the theoretical, economic strategic and economic policy aspects of European integration. It provides a new, comprehensive analysis of the economics of the economic and monetary union. He points out that European integration is a deep and broad form of regional economic cooperation. It explores and demonstrates that depth is crucial to the European integration. A novelty is the analysis of the main features of deepening, the complex presentation of the economic mechanisms, determining factors and the institutional system facilitating deep integration

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F15, F36.

Keywords: integration theory, European Union, Economic and Monetary Union, deepening of the EU, convergence, resilience

Halmai Péter professzor munkásságában központi helyet foglal el az európai integráció közgazdaság-tudományi kutatása. Jelentős hatást kiváltó művei közül kiemelést igényel például a „Kriszis és növekedés az Európai Unióban” c. könyve (Halmai, 2014), valamint az európai integráció és a szuverenitás összefonódásáról, a „teljes” gazdasági és monetáris unióról, az európai növekedési modell kifulladásáról és a konvergencia kríziséről írt magyar és nemzetközi publikációi is (Halmai, 2013, 2014, 2017 és Halmai & Vásáry, 2012).

Új, friss műve a „Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája”, amelyben a GMU rendszerének anatómiáját adja, többéves mély kutatási eredményeit prezentálva. Az európai integráció elméleti, gazdaságstratégiai, gazdaságpolitikai szempontjait tárgyalja igen átfogó, alapos és nemzetközi dimenzióban is rendkívüli, új eredményeket tartalmazó könyvében. A kifejtés 502 oldal, amelyhez 36 oldalnyi, több száz feldolgozott szakirodalmat tartalmazó irodalomjegyzék társul. A tartalomjegyzék logikus, világos felépítése és jó tagolása felkelti az érdeklődést és a figyelmet a könyv iránt. A 12 fejezetből álló mű igen jól olvasható témakörönként, sőt a résztémák szerint is, amelyeket világos kifejtésben tár elénk a szerző. (Egy-egy fejezet 21–50 oldal, az alpontok rendszerint 2–5 oldalt tesznek ki.) A jó tagolás megkönnyíti a mű elolvasását.

Halmi Péter könyvében a gazdasági és monetáris unió gazdaságtanát rendkívül átfogóan és mélyen dolgozta ki, teljesen saját, új szempontokat követő megközelítésben, de egyúttal a releváns nemzetközi szakirodalom integrációelméleti és gazdaságstratégiai elemzéseinek gyakorlatilag teljes feldolgozását és értékelő bemutatását nyújtja.

A kereskedelemelmélet a hagyományos regionális konstrukciók meghaladásaként mély kereskedelmi integrációnak tekinti az újgenerációs regionális megállapodásokat, amelyek fontos szabályozási és további mély elemeket is tartalmaznak. Ennek átfogó elemzése után Halmi Péter a regionális integráció elmélyülésével létrejövő mélyintegráció rendszerként való elemzését adja, ez jelenti a mű nemzetközi síkon is alapvetően új jellegét. Haladjunk tovább a könyv által feltárt úton! Az út a magasba visz, de megéri bejárni.

Az 1. fejezet a gazdasági integráció elméleti alapjait mutatja be. A témakör rendszerezésén túlmenően áttekinti a gazdasági integráció statikus és dinamikus pozitív hatásait. A gazdasági integráció kereskedelmi, jövedelmi, fizetésimérleg-hatásokkal és a gazdasági növekedésre gyakorolt hatásokkal jár. A kereskedelemteremtő, méretgazdaságosságot javító, növekedést indukáló, jólétnövelő hatások az integráció elmélyítésével általában nőnek, ami „ex ante” előrejelzésekben és „ex post” modellekben kimutatható. Az európai integráció a gazdasági növekedést a fizikai, a humán és a tudástőke akkumulációja révén befolyásolja, emellett növeli a gazdaság hatékonyságát, pozitív allokációs hatást eredményez és tőkeképződést indukál. Már Ballasa Béla rámutatott 1961-ben a beruházások által vezérelt növekedésre, amelyet a későbbi elméletek igazoltak és elmélyítettek.

A neoklasszikus megközelítést meghaladva az endogén növekedési modellek újabb dimenziókat tártak fel az integráció hosszú távú növekedési hatásait elemezve. A nagyobb K+F-tevékenység révén gyorsul a technológiai innováció, annak bevezetése pedig növeli a termelékenységet. Új gondolatokra, új felfedezésekre és azok nemzetközi áramlására van szükség. A termelékenységet meghatározó fontos tényezők a nyitottság és a kereskedelem. A kereskedelem azonban nem önmagában, hanem indukált hatásai révén növeli a termelékenységet (technológiaexport, K+F szellemi eredményeinek exportja, szabadalmak és termelési eljárások kivitele, az FDI hatásai). A kötet meggyőző módon rendszerezi az integráció, illetve a termelékenység, a jövedelmek és a jólét magasabb növekedésének összefüggéseit. E témakőről lásd Elekes & Halmi, 2013, 2019; Halmi, 2011, 2014, 2015, 2018a.

Az európai integráció elmélyülését és az ágazaton belüli kereskedelem növekvő szerepét a mű átfogóan elemzi. Az integráció a korábban feltételezettekkel ellentétben

nem az ágazatok közötti, hanem az ágazaton belüli kereskedelem fellendülését eredményezte. Az új kereskedelmi elméletek (Helpman, Krugman) és leágazásaik a globális értékláncokba való bekapcsolódás előnyeire, az állandó helyett a növekvő skáláhozadéokra helyezik a hangsúlyt, a komparatív előnyök elméletének változása nyomán pedig a közbülső (intermedier) termékek kereskedelmének fellendülését mutatják ki. Az ágazaton belüli kereskedelemben az alkalmazkodás költségei kisebbek, a vertikális és horizontális termékdifferenciálás eltérő alkalmazkodási költségekkel jár. Az előbbiek általában jóval nagyobb ráfordítást igényelnek, viszont a minőség előtérbe kerülése jelentős előnyt eredményez.

A 2. fejezetben a szerző a mélyintegráció koncepcióját, kereteit, elemzésének módszertanát fejti ki. Az új típusú kereskedelmi megállapodások az EU mélyülő és bővülő nemzetközi kapcsolatrendszerében fontos szerepet töltenek be. Ezek fő tartalmi elemeiről és hatásmechanizmusairól a kötet részletes képet rajzol fel.

Az EU-tagság előnyeit a brit példa elemzésével szemléletesen és tárgyyszerűen bizonyítja. Az EU-integrációban való részvétel a brit GDP-t jelentősen növelte, a globális értékláncokba való bekapcsolódást javította, a brit pénzügyi szektor növekedéséhez és európai expanziójához jelentősen hozzájárult, az FDI-beáramlást megnövelte, a brit telephelyelőnyök kiaknázását javította, a versenyre és az innovációra is nagymérvű pozitív hatást gyakorolt. A brexit¹ ellenben mindezen területeken súlyos veszteségeket okozhat és okoz a jövőben is. Egyértelműen az Egyesült Királyság veszít többet, de károkat szenvednek az EU27-ek is. A 11. fejezet e terhek (a kötet kategóriarendszerében: dezintegrációs *damnum*) részletes, konkrét, adatokkal alátámasztott elemzését tartalmazza.

A kötet újszerű értelmezési keretrendszerének kiindulópontja a kereskedelmi integráció. A kereskedelemelmélet a hagyományos (a konvencionális határintézkedésekre irányuló) regionális konstrukciók meghaladásaként „mély” (kereskedelmi) integrációnak tekinti a szabályozási konvergenciát (s esetleg további „mély” elemeket) is tartalmazó újgenerációs regionális megállapodásokat.

A mélység az európai integráció tekintetében is döntő jelentőségű dimenzió. Egyrészt kifejezi a leginkább előrehaladott regionális integráció elért szintjét (állapotát). Másrészt jelzi a folyamat irányát: a mélyülő, egyre szorosabb integrációt mint fejlődési irányzatot. A mély (regionális) integráció (a kötetben: mélyintegráció) rendszerként, konceptuális keretként történő értelmezése lényeges hozzájárulást ígér az

¹ A szerző számos művében behatóan vizsgálta a brexit, illetve a dezintegráció problémakörét. Lásd Halmi (2018b, 2020b, 2020c, 2020e).

átfogó elméletalkotáshoz. Lényeges e rendszer két alapvető értelmezési dimenziója: a mélység és a homogenitás.

A kötet összefoglalja a mélyintegráció fejlett, komplex rendszere, modellje fő jellemzőit. A mélyintegráció egyaránt eredményez statikus és dinamikus növekedési hatásokat. Az akkumulációs hatás a fizikai, a humán és a tudástőke felhalmozása. A mélyintegráció pozitív allokációs hatással is jár. A bizonytalanságok csökkenhetnek és kisebb lehet a beruházási kockázat. A technológiák és az innováció diffúziója a termelékenységet növeli. Az integráció mélyülése – megfelelő alkalmazkodási és fejlesztési politikák esetén – a reálkonvergencia előrehaladását eredményezi. Ez nem automatikus folyamat, hanem a ciklikus és strukturális konvergencia, valamint a reziliencia, azaz a sokkokkal szembeni ellenálló képesség és a pozitív reagálás erősítését igényli. A mélyintegráció növekvő gazdaságpolitikai koordinációs igényt támaszt, s a közös, illetve párhuzamos gazdasági reformok szinergikus hatást eredményezhetnek. A monetáris integrációban az egységes valuta közös monetáris politikát és jelentős mértékű gazdaságpolitikai koordinációt igényelne. A divergáló gazdaságpolitikák nagymértékben felelősek az euróövezet jelenlegi válságproblémáiért. A neofunkcionalisták újabb irányzata (a neo-neofunkcionalisták) szerint „az integráció előrelendülése politikai akarat és jellemzően a meghatározó aktorokat döntéskényszerbe szorító válsághelyzet eredményeképpen lehetséges” (151. o.).

A mélyintegráció fejlett, komplex rendszerében többszintű kormányzás működhet. Ez a szupranacionális, a nemzeti, a regionális és a helyi szereplők közötti interakciók szervezett rendszerét jelenti, amely többszintű hálózatok kiépítésével és működtetésével jár. A különböző dimenziók egymásba kapcsolódásának minőségétől nagyban függ az integráció sikeressége. A szuverenitás egyes elemeinek átruházása, illetve közös gyakorlása nyomán annak „új geometriája” alakulhat ki (153. o.).

A mélyintegráció létfontosságú érdekeken alapuló kölcsönös függőségek rendszere. Az érintett résztvevők vitális érdekeit szolgálja, illetve kell szolgálnia. Mindezek rendszerezett, jól megalapozott kifejtésével a kötet hozzájárulhat a gazdasági integráció elméletének újraértelmezéséhez és fejlődéséhez.

A 3. fejezet az optimális valutaövezet (OCA) elméletével foglalkozik. A GMU létrejötte és működése, az euróövezet léte és a közös pénz; az euró funkcionálása az európai integráció egyik kulcskérdése. A kötet az OCA valamennyi elméleti, monetáris politikai, koncepcionális, stratégiai és működési kérdését mélyen végigtárgyalja. Mundellt követve felteszi az alapkérdést: meddig racionális az adott ország számára a nemzeti valuta fenntartása? Milyen költségekkel, előnyökkel és áldozatokkal jár a közös valuta bevezetése és fenntartása? Alapvető fontosságúak a valuta

kibocsátásának, a pénztömeg bővítésének feltételrendszere, az infláció, a kamatok és az árfolyam összefüggései, különösen a nyitott, külkereskedelem-érzékeny gazdaságokban. A monetáris unióban az ún. „lehetetlen hármasság” elve szerint a teljes tőkemobilitás, a rögzített árfolyam és az autonóm monetáris politika három kritériuma közül egyszerre csak kettő teljesülhet. Az egységes valutaövezet előnyei jól ismertek. A fő probléma viszont az önálló nemzeti monetáris politika feladásából (átruházásából) fakadóan az önálló árfolyam-politika megszűnése. Az aszimmetrikus sokkok esetén a teher igen nagy lehet, mivel nincs saját monetáris politika, nincs saját valuta és önálló árfolyam sem, amellyel reagálni lehetne.

A kötet részletesen elemzi, vajon optimális valutaövezet-e az euróövezet. Bemutatja a munkaerő mobilitásának korlátait, a termelési és kereskedelmi struktúrák diverzifikációjának hatását és a nyitottság következményeit. A Kenen-kritérium szerint az aszimmetrikus sokkok kevésbé érintik a diverzifikáltabb kereskedelmi struktúrával rendelkező országokat. A nagymérvű nyitottság fontos hatása pedig az, hogy az ilyen országokban kisebb az önálló árfolyam hasznossága. Az EU-ban és az euróövezetben 2011 előtt nem létezett stabilizációs célú transzferrendszer. Az EFSF (European Financial Stabilisation Facility), majd utána az ESM (Európai Stabilizációs Mechanizmus) meghatározott kritériumok szerinti stabilizációs transfereket nyújt, de a fiskális transferek terén az euróövezet egyértelműen még nem optimális valutaövezet. Megvan azonban az esély, hogy a jövőben fokozatosan azzá váljon. Ezzel kapcsolatban a hazai és a nemzetközi szakirodalomban igen különböző, sőt ellentétes véleményekkel találkozunk.

A kereskedelem elmélyülése az integráció elmélyülésének irányába hat. A munkaerő-mobilitás Európában – az USA-val összehasonlítva – jelenleg igen korlátozott, és növelése objektív korlátokba, akadályokba ütközik. (Lakóhelyi és családi kapcsolatok, a munkahelyi kötődések, nyelvismeret és megfelelő szakképzettség hiánya miatt.) A fiskális transferek növelése nemcsak politikai kérdés, hanem mozgástér kérdése is. A nettó befizetők nem hajlandók a jelenlegi válsághelyzetben az EU központi költségvetésének érdemi növelésére, de a járványügyi újjáépítés finanszírozására viszont mégis sikerült külön, nagy volumenű alapot elfogadtatni.

A 4. fejezet a GMU rendszerének létrejöttével és a monetáris politika fő kérdéseivel foglalkozik, elméleti, stratégiai, intézményi és működési szempontok szerint. A GMU egyik pillére a monetáris unió, amely a közös monetáris politikát, a közös jegybankot és az egységes valutát jelenti. A másik pillér a gazdasági unió lenne, amely közös gazdaságpolitikát és annak részeként közös fiskális politikát igényelne, ez viszont nem valósult meg, noha jelentős előrelépések történtek a gazdaságpolitikai

koordináció elmélyítésében. E téren azonban hosszú és rögös úton kell előrehaladni. A monetáris politika integráltsága és a fiskális politika döntően tagállami jellege között jelentős feszültség áll fenn.

Halmi Péter bemutatja és mélyen elemzi a GMU 1.0-nak nevezett rendszert. E rendszer a bevezetése (1999) után a 2008–2009-es gazdasági és pénzügyi válságig viszonylag jól működött, de számos feszültség halmozódott fel benne. Sok GMU-tagállam esetében az euróövezetbe lépést megelőzően nominális konvergencia érvényesült, utána viszont divergencia lépett fel. A dél-európai országok, különösen Olaszország korábban igen magas inflációja az euró bevezetése után nagymértékben csökkent, de az inflációs különbségek az euróövezetben fennmaradtak, negatív hatásaikkal együtt. Az országok között a gazdasági növekedés ütemében lényeges különbségek voltak és vannak ma is. A mediterrán országok állandósult, nagymértékű költségvetési, kereskedelmi és fizetésimérleg-deficittel küzdenek, Görögország pedig a 2008–2009-es válságban az államcsőd szélére került.

A pénzügyi válság a reálgazdasági és a pénzügyi szféra együttes súlyos krízisét tükrözi, és nem is kezelhető a reálgazdaság állapotának és fejlődési folyamatainak rendbetétele nélkül. Az EKB eszközvásárlásai (döntően állampapírok és egyéb értékpapírok) a válságkezelés nélkülözhetetlen eszközei. Ugyanakkor több tekintetben vitatottak jogilag és hatásukat tekintve egyaránt. A monetáris politika rákényszerült és jelenleg is rákényszerül a nem konvencionális eszközök alkalmazására. A laza pénzpolitika, a pénztömeg gyors bővítése nagymértékben növeli a likviditást. A rendkívül alacsony, nulla közeli, sőt időnként negatív betéti kamatok súlyos problémát okoznak a megtakarítók számára. Az egyének mellett különösen a nyugdíjalapok, a biztosítók és a tőkegaranciát nyújtó megtakarításokkal rendelkezők aggódnak a negatív hozam veszélye, kára miatt. Halmi kiemeli, hogy „az euróövezet számára napjainkban döntő fontosságú kérdés: megvalósulhat-e a pénzügyi integráció elmélyülésével egyidejűleg a folyamatok következtében a térségben kialakult divergenciák és egyenlőtlenségek mérséklése.” (229. o.).

Az 5. fejezet fajsúlyos témaköre: „Gazdaságpolitikai koordináció. Fiskális politika és Stabilitási Paktum.” A GMU monetáris részével ellentétben a gazdasági unió máig nem valósult meg. Ennek megvalósítása mélyülő koordinációt és egyre inkább közössé váló gazdaságpolitikát igényel. A divergenciák csökkentése, a reálkonvergencia terén történő előrehaladás érdekében a nemzetállamok saját hatáskörükben a fiskális politika széles eszköztárát alkalmazhatják. Ez alapvető szerepet játszik a sokkok kezelésében és a gazdasági növekedés, a beruházások és a foglalkoztatás ösztönzésében. Ha anticiklikus fiskális politikát alkalmaznának, akkor az

fontos válságellenes, válság leküzdő tényező lehetne. Az ún. automatikus stabilizátorok révén a fiskális politika anticiklikus, stabilizáló irányba hat. Fellendülés idején sem érnek el általában megfelelő többletet, ez ritka, mint a fehér holló. Ha szufficit keletkezik, abból sem képeznek rendszerint válság idején elkölthető kiegyenlítő alapokat. „A gazdaság lassulása a költségvetési egyensúly romlásával jár. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai szerint a növekedési ütem 1 százalékpontnyi mérséklődése a költségvetési egyensúlynak a GDP 0,5 százalékát kitevő romlásához vezet. Ez viszont automatikus fiskális expanziót jelent” – mutat rá igen helyesen Halmi (203. o.). Igen fontosnak tartom a szerző elemzését a fiskális politikai externáliák hatásairól. Rámutat arra, hogy az országok fiskális politikai cselekvései segíthetnek más országoknak, de károkat is okozhatnak. A fiskális fegyelem nagy mértékű hiánya súlyos problémákhoz vezet az euróövezetben és az EU egészében is. A 2011-ben bevezetett európai szemeszter célja a tagországok költségvetési tervezésének szinkronizálása, mederbe terelése és az észszerű makroökonómiai koordináció előmozdítása.

Halmi Péter rámutat a Stabilitási és Növekedési Paktum ellentmondásaira és korlátaira. A fő korlát, hogy az lényegében közvetlenül a jelenlegi költségvetési deficitek és államadósságok kezelésére irányul, azokra is mérsékelt sikerrel. A válságok idején a GMU-ban és az EU-ban egyaránt rendre megnő a költségvetési hiány és az államadósság, mert a reálgazdaság válsága nyomán visszaesik a GDP, csökkennek a költségvetési bevételek, a kiadások viszont megnőnek. A fiskális politika elemei, az adópolitika, a járulékok, a fiskális ösztönzők, a pénzügyi támogatások a nemzetállamok fontos eszközét jelentik a nemzetközi versenyben telephelyelőnyeik védelmében vagy növelésében. A nemzeti gazdasági pozíciók és preferenciák eltérései miatt az országok ragaszkodnak a fiskális politikai eszközök kézben tartásához, mivel ezek a nemzetek gazdaságpolitikai versenyében fontos ütőkártyát jelentenek.

A következő két fejezet a GMU rendszerével és a konvergenciamechanizmus működésével² foglalkozik. A GMU nominális konvergenciakritériumai jól ismertek. Ezek alkalmazásától azt remélték, hogy ezek egyben a stabilitásorientált gazdaságpolitika elveinek elfogadását is jelentik. Halmi Péter indokoltan hangsúlyozza, hogy lényegesek az implicit konvergenciakritériumok is, vagyis a reálgazdasági homogenitás irányába történő előrehaladás. Fontos megállapítása, hogy meg kellene valósítani a strukturális konvergenciát. Ezt már korábban is elemezte (Halmi, 2017). A stabilitás erősítését az országoknak döntően saját költségvetési eszközökből kell finanszírozniuk, mert ilyen célú fiskális transzferek az EU-költségvetésben nem

² Utóbbi problémakörrel lásd például Halmi (2019a, 2019b), Halmi & Vásáry (2012).

állnak rendelkezésre. Véleményem szerint ugyanakkor az EU meglévő támogatási alapjai – jó felhasználásuk esetén – hozzájárulhatnak a nemzeti, a regionális és a strukturális fejlesztéshez és ennek révén a kohézióhoz.

A szabályalapú magatartás, a nemzetállami fiskális fegyelem megvalósítása a fiskális szuverenitás mellett is jelentős eredményeket hozhatna. Jól mutat rá a szerző, hogy az általa vizsgált időszakban (1999 és 2015 között) „sem az előírt szabályok, sem a pénzü piacok fegyelmező ereje nem érvényesült” (256. o.). Hadd tegyük hozzá, hogy utána sem. A kötet szerint különösen aggasztó a strukturális divergencia növekedése a magországok és a periféria között. Az eladósodás növekedése súlyosan kielezi a makrogazdasági sebezhetőséget is. Halmai azt is elemzi és bizonyítja, hogy „a válság gyökerét nem egyszerűen az államháztartás eladósodása, hanem az euróvezeti tagállamok egymással szemben fennálló tartós jövedelemáramlási egyensúlytalansága képezi” (273. o.).

A GMU-ban a laza pénzpolitika nyomán tartós likviditásbőség keletkezett, ami megkönnyítette az adós országok hitelfelvételét, megnőtt a kölcsöntőke-beáramlás (fordított Balassa–Samuelson-hatás). A külföldről beáramló hitel nyomán a mediterrán országokban megnőtt a belföldi kereslet, a hazai bérek termelékenységjavulás nélkül is nőttek (egy ideig), ami a versenyképességet tovább rontotta.

Halmai elemzi a konvergenciamechanizmus hatásait, összefüggésrendszerét. Kimutatja, hogy a fenntartható konvergencia elérése és tartós biztosítása sokdimenziós folyamat. Különböző dimenziói léteznek: nominális, reál-, ciklikus, strukturális és társadalmi konvergencia. Ezek tartalmát és hatásait részletes körképben mutatja be a mű. A társadalmi konvergencia a felemelkedés lehetőségével függ össze, amely az újraelosztási rendszerek mozdíthatnak elő. Eredményük a jövedelmi egyenlőtlenségek és a szegénységi arány csökkenése. A reálkonvergencia szociális aspektusa az EU-szerződésben is szerepel (szociális kohézió).

A reál- és a szociális konvergencia között szoros kapcsolat áll fenn. Az utóbbi erodálódásával lefelé menő spirál alakulhat ki. (Növekvő egyenlőtlenség, csökkenő életszínvonal, romló oktatási részvétel, a munkaerő minőségének romlása, növekvő szegénységi arány, az erőforrás-allokáció kedvezőtlen alakulása, a termelékenységi probléma kiéleződése). Halmai rámutat, hogy a mélyintegráció rendszerének a fejlődéséhez, benne a homogenitás erősítéséhez alapvetően szükséges a fenntartható konvergencia.

A 8. fejezetben is integrációelméleti nívumot nyújt a kötet a gazdasági reziliencia, sokkelyelés, kilábalás összefüggésrendszerének feltárásával és újszerű értékelésével. A reziliencia általános értelemben rugalmas ellenálló képesség, amelynek ré-

vén valamely rendszer megőrizheti kohézióját és reagálóképesség, amely azt jelenti, hogy a személyek, szervezetek, az ökoszisztémák, gazdasági szereplők sikeresen válaszolnak a külső hatásokra, kihívásokra, sokkokra. A reziliencia kategóriája ismert és széleskörűen alkalmazzák különböző területeken. A kötet a sebezhetőség, a sokkelnyelő kapacitás és a helyreállítási képesség összefüggésrendszerének a GMU-ra történő alkalmazásával újszerű gondolatmenetet tartalmaz. A nemzetközi integrációs szakirodalom eredményeit elméletileg szintetizálja és új elemzésben alkalmazza a GMU gazdaságpolitikájára, különös tekintettel a tőkepiaci unióra. Frappánsan és helytállóan fogalmazza meg: „A reziliencia a kihívásokhoz történő pozitív alkalmazkodás, a megbirkózás képessége” (305. o.). A gazdasági reziliencia fő elemei: a gazdaság rugalmassága és a sokkokkal szembeni ellenálló képesség, valamint recesszió után a potenciális kibocsátás szintjére történő visszatérés képessége, ami aktív, eredményes reagálást kíván. A szerző kiemeli, hogy lényeges az adaptív dimenzió és a proaktív reagálás. „A reziliencia a mélyintegráció fundamentális jelentőségű jellemzője. A mélyintegráció rendszerének kölcsönhatásai, szinergiái hatásfokát a konvergencia és a reziliencia egymással is összefonódó hatásmechanizmusai határozzák meg” (309. o.). A verseny az erőforrások hatékonyabb allokációjának előmozdításával erősíti a gazdasági rezilienciát. A sokkelnyelő kapacitás az egységes belső piac elmélyülésével nőhet, a diverzifikáció, az allokációs hatékonyság, a termelési hatékonyság és az innováció ösztönzése nyomán létrejövő dinamikus hatékonyság növelésével. Az integráltabb bank- és tőkepiacok erősebb védelmet nyújtanak a sokkokkal szemben. A jól működő tőkepiaci unió megerősíti az egységes monetáris politika hatékonyságát. A kiszámítható, hatékony jogi és intézményi rendszerek szintén előmozdíthatják a pénzpiacok zavartalanabb működését. A jól működő szakpolitikáknak és az üzleti környezetnek is fontos szerepük van a sebezhetőség csökkentésében, a konvergencia előmozdításában.

A 9. fejezet „A GMU reformja: GMU 2.0? Reziliens euróövezet felé” címet viseli. A könyv sok értékes fejezete közül ezt tartom az egyik legfontosabbnak, mivel korunk egyik kulcskérdését, a GMU reformjának tartalmát és megvalósításának kilátásait elemzi a tényezők összefüggés- és hatásrendszerében.³ A mélyintegráció fejlődésével a GMU-ban új intézményrendszer jött létre, és az EU-ban is az eredeti szabályozást jóval meghaladó gazdasági kormányzás (economic governance) valósult meg. A 2008–2009. évi válság nyomán átfogó, rendszerszintű reformok igényét fogalmazták meg. A GMU-ban a hatos csomag, a kettes csomag és a fiskális paktum

³ E témaköröket behatóan vizsgálta – egyebek mellett – a következő műveiben: Halmai (2017, 2018c, 2020d).

elfogadásával megerősödött a gazdaságirányítási koordináció. Jelentősen kibővült a GMU eszköztára. Az európai szemeszter bevezetése és az euró plusz paktum további előrelépést jelentettek.

A GMU reformja, a GMU 2.0 tervezete a mélyintegráció továbbfejlesztését célozza. A további elmélyülést az integráció magországi valósíthatják meg először, bár köztük is egyelőre jelentős különbségek vannak a követendő konkrét stratégiát és lépéseket illetően.

A 10. fejezet a differenciált integrációt tárgyalja és a gazdasági integrációs modelleket elemzi. A kötet kiindulópontja: „A differenciált (eltérő mértékű) integráció folyamat, amelyben a tagállamok specifikus csoportja nincs alárendelve a többiekkel azonos uniós szabályoknak. A viszonyítás kontextusa a mindenkori magintegráció” (414. o.). A differenciált integrációban a tagállamok meghatározott csoportja nem teljes mértékben veszi át a közösségi vívmányokat, illetve vállal részt a közös cselekvésből, vagy kimarad meghatározott együttműködési formákból. Halmai lényeges meglátása, hogy „a differenciált integráció az EU mélyülése és bővülése körülményei között a konszolidációt szolgálhatja” (414. o.). Emellett szükség esetén a szelektivitás eszköze is lehet.

A mélyintegráció rendszere egyszerre tartalmazza a magintegrációt és az EU-tagállamok differenciált integrációját (perifériaintegráció). A legelterjedtebb koncepciók és tényleges variációk: a „*többsebességű Európa*”, a „*mag-Európa*”, a „*változó geometriák Európája*”. Az európai integráció ma *de facto* és *de jure* is többsebességű. A mag-Európa viszont a mélyintegráció legfejlettebb formáját képviselő országokat tömöríti elméletileg, nagyfokú homogenitással, közös cselekvési stratégiával rendelkezik és annak alapján működik. Véleményem szerint jelenleg súlyos probléma, hogy az alapítók között is mély fejlettségi árkok, koncepcionális és cselekvési különbségek találhatók, a vezető országok közötti integrációpolitikai divergenciák szintén számottevőek.

A magintegráció az integrációelméletben rendkívül fontos, hiszen a differenciált integrációt ehhez viszonyítva lehet és kell mérni. A megerősített együttműködés az abban részt vevők csoportjában erősíti a kohéziót és a konvergenciát. Halmai rámutat arra is, hogy a differenciált integráció az integráció pragmatikus struktúrája alkalmazását elősegítő módszer. A vertikális differenciálódás a centralizációs szintektől függ, a horizontális pedig területi kiterjedés szerinti. Az 1990-es évektől az EU differenciált integrációs rendszerre fejlődött, amelyben a vertikális és horizontális differenciálódás párhuzamosan jelenik meg. A differenciált integráció magyarázatát a szerző átfogóan mutatja be a kölcsönös függések és az átpolitizáltság hatásai

alapján. A különböző integrációelméletek (kormányköziség, neofunkcionalizmus, posztfunkcionalizmus) a válság eredetét, mechanizmusát és a kilábalást eltérően magyarázzák. A neofunkcionalizmus a pályafüggőségre, a posztfunkcionalizmus pedig az átpolitizáltságra helyezi a hangsúlyt. A kötet tanulságosan elemzi az exogén sokkok és az endogén rendszerhibák következményeit.

Az integrációval ellentétes folyamat, azaz dezintegráció is létezik, és sajnos, amint azt a brexit megmutatta, a valóságban is végbement. Ennek kárait a mű nagyon alaposan és az ok-okozati viszonyok szerint elemzi. A differenciált dezintegráció három típusáról is képet kapunk: 1. valamely ország kevésbé mély, azaz lazább integrációra törekszik (belső differenciálás), 2. adott ország ki akar lépni az EU-ból (belső differenciálás helyett külsőt valósít meg), 3. EU-n kívüli állam, amely selektív módon kapcsolódik az EU-hoz, lazább, sekélyebb kapcsolatot kíván. A külső országok azonban nem akadályozhatják meg az EU-integráció előrehaladását.

Az „Új integrációs paradigma felé” című zárófejezetben Halmi Péter összefoglalja a kötetben szereplő elemzések átfogó összefüggéseit, eredményeit, következtetéseit. Érdemes az elemzése által igazolt eredményekből idézni: „Az integráció lépcsőfokai a teljes integrációhoz közeledve egyre inkább nemzetek feletti döntéseket és tagállami szuverenitásátronszfert feltételeznek. A gazdasági integráció megcélzott szintje a gazdaság oldaláról determinált, ám döntően politikai megfontolások alapján alakul ki. Az európai integráció egyre bővülő szabályai, intézményei (vívmányai) az egyre szorosabb integráció logikáját tükrözik. Az adott időpontban legmélyebb integrációt képviselő vívmányok teljessége a magintegráció. Az attól történő esetleges eltérések nem az integrációs vívmányok, a magintegráció, hanem a differenciált (periféria-) integráció körébe tartoznak. Ha a legmélyebb integrációt kifejező vívmányok még nem részei az EU-jognak, akkor is részét képezik a közgazdaságtani, illetve szélesebb integrációelméleti értelemben vett magintegrációnak” (495. o.). Az integráció magasabb lépcsőfokain a mélyintegráció egyre több jellemzője, vívmánya jelenik meg. (Közös politikák, közös valuta, gazdaságpolitikai koordináció, bankunió és tőkepiaci unió.)

Halmi Péter a mélyintegrációt a gazdasági integráció vívmányainak teljes, egyre mélyülő rendszereként határozza meg. E kategóriát az integrációelméletben rendkívüli mélységgel, sokdimenziójú összefüggésben elemzi. Ezzel hozzájárulhat az integrációelmélet hazai és nemzetközi fejlődéséhez. A közgazdaság-tudományi, integrációelméleti, fejlődéstörténeti, gazdaságpolitikai elvi és stratégiai kérdések összekapcsolt tárgyalása a mű kiemelkedő értékét jelenti. Következtetéseik közül kiemelendőnek tartom azt is, hogy bizonyítja: „A mélyintegráció gazdasági alapokon

nyugszik. Ám politikai akarat nélkül nem lehet reális cél” (496. o.). A mélyintegrációt nemcsak jövőbeli célállapotnak, hanem a fejlett integráció működő, fejlődő rendszerének, azaz folyamatnak is tekinti. Elemzését mély, konceptuális keretbe foglalja. Műve végén a mélyintegráció paradigmáját és fő hatásmechanizmusát kvalitatív modellbe foglalva összegzi.

Végkövetkeztetése: „Az új paradigma kulcsa az egyre mélyebb magintegráció. A mélyintegráció rendszerében a magintegráció a meghatározó tényező, a rendszer dinamikájának hordozója. A mélyintegrációban a magintegráció számít” (502. o.).

Halmi Péter professzor könyve a mélyintegráció paradigmáját nemzetközi dimenzióban, rendkívüli mélységben elemzi. Elméleti megállapításait a történelmi fejlődés mérlegén is igazolja. Az integrációs paradigma egyes hatásairól kvantitatíve igazolható ökonometriai modellösszefüggéseket tár fel, az ok-okozati kapcsolatokat új kvalitatív modellekben és táblázatokban mutatja be. Saját, alapvetően új eredményeit összeveti és beilleszti a nemzetközi integrációelméleti szakirodalomba.

A mű az európai integráció elméleti és stratégiai szakirodalmában kiemelkedő alkotás. Impulzust nyújthat elméleti kutatásokhoz és a doktori képzéshez is. Szakirodalmi értéke mellett kiemelendőnek tartom szép irodalmi stílusát. Értékes olvasnivaló és továbbgondolkodásra készítő alkotás. Remélhetőleg a könyv mielőbb angolul is megjelenik, hogy nemzetközi síkon is meg- és elismerhessék.

Hivatkozások

- Elekes, A. & Halmi, P. (2013). Growth Model of the New Member States: Challenges and Prospects. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 48(2), 124–130.
- Elekes, A. & Halmi, P. (2019). How to overcome the crisis of the European growth potential? The role of the government. *European Journal of Comparative Economics*, 16(2), 313–334.
- Halmi, P. (2011): Válság és potenciális növekedés az Európai Unióban, *Közgazdasági Szemle*, 58(12), 1059–1081.
- Halmi, P. (2013). Európai integráció és szuverenitás. A gazdasági kormányzás új dimenziói. *Magyar Tudomány*, 174(4), 411–421. <http://www.matud.iif.hu/2013/04/06.htm>
- Halmi, P. (2014). *Krisis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Halmi, P. (2015). Az európai növekedési potenciál eróziója és válsága, *Közgazdasági Szemle*, 62(4), 379–414.
- Halmi, P. (2017). Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 178(1), 6–17. <http://www.matud.iif.hu/2017/01/02.htm>
- Halmi, P. (2018a). Az európai növekedési modell kifulladásá. *Közgazdasági Szemle*, 65(2), 122–160. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.2.122>

- Halmai, P. (2018b). A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Gazdaságtani alapok, módszertani lehetőségek. Európai Tükör*, 21(2), 7–32. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/1177/497>
- Halmai, P. (2018c). Európai reformok: Többsebességű Európa? Differenciált gazdasági integráció versus átfogó reform. *Európai Tükör*, 21(3), 21–44. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/1137/461>
- Halmai, P. (2019a). Konvergencia és felzárkózás az euróövezetben. *Közgazdasági Szemle*, 66(6), 687–712. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.687>
- Halmai, P. (2019b). Felzárkózás és konvergencia az európai integráció rendszerében. In: *Közel Európa távol*. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 189–230.
- Halmai, P. (2020a). *Európai gazdasági integráció*. Dialóg Campus, Budapest.
- Halmai, P. (2020b). *A brexit gazdaságtana*. In: Halmai, P. (szerk.). *A BREXIT forgatókönyvei és hatásai*. Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 85–212.
- Halmai, P. (2020c). A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67(9), 837–877. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2020.9.837>
- Halmai, P. (2020d). GMU 2.0: felelősség versus szolidaritás? *Külgazdaság*, 64(9–10), 3–34.
- Halmai, P. (2020e). A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181(12), 1621–1635. https://mersz.hu/hivatkozas/matud202012_f52091#matud202012_f520
- Halmai, P. & Vásáry V. (2011). Crisis and economic growth in the EU: Medium and long-term trends. *Acta Oeconomica*, 61(4), 465–485. <https://doi.org/10.1556/aoecon.61.2011.4.4>
- Halmai P. & Vásáry V. (2012): Convergence crisis: economic crisis and convergence in the European Union, *International Economics and Economic Policy*, 9(3), 297–322.

Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány

FELHÍVÁS 1%

A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány az alábbi kéréssel fordul a honlap látogatóihoz illetve olvasóihoz: Éves személyi jövedelemadójuknak 1%-át fordítsák a közgazdasági kutatás, illetve a Külgazdaság folyóirat támogatására. Adóbevallásuknál kedvezményezettként jelölik meg a:

KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítványt
Adószámunk: 19659963-2-42

A felajánlásokat a közhasznú szervezetként működő Alapítvány alapcéljainak ellátására kívánja fordítani, s a törvényben előírt kötelezettségénél fogva az adományokkal a nyilvánosság előtt el fog számolni.

Minden további kérdésére szívesen válaszolunk:

Nagy Katalin

ügyvezető igazgató

E-mail: katalin.nagy@found.datanet.hu,
katalin.nagy@kopint-tarki.hu